

Ocene in poročila

Bojan Cvelfar: Srbska pravoslavna cerkev na Slovenskem med svetovnjima vojnama. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2017, 554 strani (Zbirka Razpoznavanja = Recognitiones, 33).

V desetih poglavjih z mnogimi podpoglavji obravnava Bojan Cvelfar delovanje srbske pravoslavne cerkve na Slovenskem med prvo in drugo svetovno vojno.

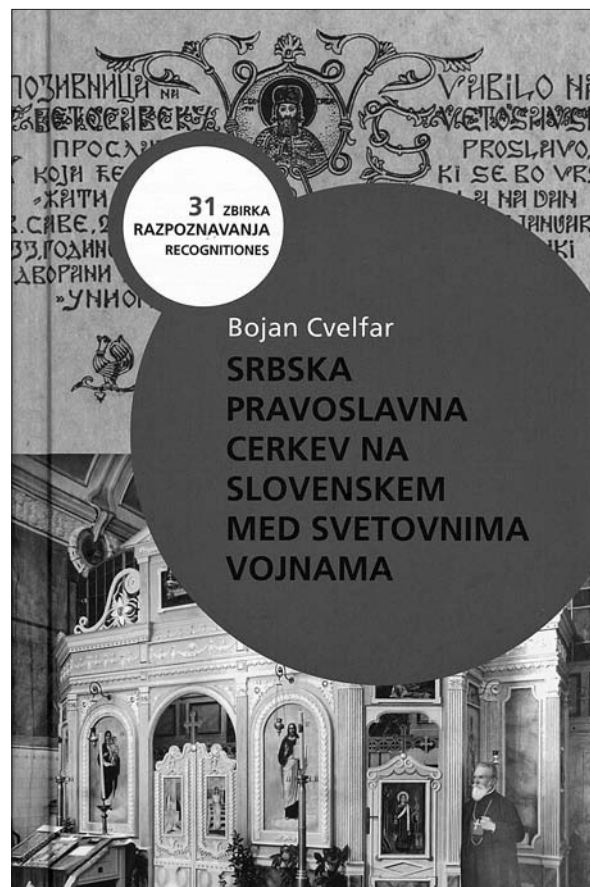
V uvodnem poglavju avtor razpravlja o organizaciji pravoslavne cerkve na splošno in poudarja, da še danes velja carigrajski patriarh za prvega med enaki, čeprav ima njegovo prvenstvo častni pomen. Iz carigrajske patriarhije so se kot samostojne teritorialne enote razvile ruska cerkev, cerkve na Balkanu, v bivši Avstriji in na gori Sinaj. Pred prvo svetovno vojno je obstajalo 15 pravoslavnih avtokefalnih cerkva. Posebej se avtor zaustavi pri srbski avtokefalni pravoslavni cerkvi, katere začetnik (1219) je bil Nemanjin najmlajši sin Rastko, menih sv. Sava. Pod Dušanom Silnim je bila povzdignjena v rang patriarhije. V času turške vladavine je bila sicer obnovljena (1557), zaradi vključenosti v uporniška gibanja pa naj bi jo Turki dokončno ukiniteli leta 1766 in podredili ohridski arhiepiskopiji.

Še leta 1912 je srbski narod živel v štirih državah in šestih samostojnih pravoslavnih cerkvah. Po koncu prve svetovne vojne se je znašel v veliki večnarodni in večkonfesionalni raznoliki državi, Kraljevini SHS. Kljub zelo zapleteni situaciji je proces združevanja pravoslavne cerkvene organizacije toliko dozel, da je lahko prestolonaslednik Aleksander 17. junija 1920 razglasil združitev vseh cerkvenih oblasti v srbsko patriarhijo. V knjigi Cvelfar zelo podrobno opiše delovanje treh patriarhov srbske pravoslavne cerkve v novi državi: Dimitrija Pavlovića (1921–1930), patriarha Varnavo Rosića (1930–1937) in patriarha dr. Gavriila Dožića (1938–1950). Vsi trije so večkrat obiskali tudi Slovenijo in sodelovali pri različnih slavnostih, predvsem pri posvetitvi novih cerkvenih objektov.

V novi državi SHS je bilo težko preboleti dejstvo, da pravoslavna cerkev ni več privilegirana državna cerkev, kot je bila v Kraljevini Srbiji ali Kraljevini Črni gori, ampak le ena od priznanih veroizpovedi. Srbska cerkev se je konsolidirala s sprejetjem zakona in ustave o srbski pravoslavni cerkvi, takrat je tudi začela ostreje nastopati v javnosti. Najbolj očitno je

to počela v t. i. »konkordatski« krizi. Vse to se je odražalo tudi v Sloveniji (takratni Dravski banovini) v povsem katoliškem območju. Srbska cerkev se je v slovenskem prostoru širila z izdatno pomočjo vojaške oblasti. Na novo so bile ustanovljene parohije v Ljubljani, Mariboru in Celju. Duhovniki, ki so delovali v omenjenih parohijah, so bili vojaški duhovniki. Bili so državni uradniki z neomejenimi dodatki za opravljanje parohijskih funkcij. Šele leta 1938 se je cerkvena oblast z imenovanjem stalnega pravoslavne parohijskega duhovnika v Ljubljani odločila stopiti izpod okrilja vojaške oblasti.

Žal avtor samo omenja, da se je kot posledica migracij prebivalstva v 16. stoletju v času turške prisotnosti na Balkanu do danes ohranila majhna oaza pravoslavnih Srbov v nekaterih vaseh ob vznožju planine Bukovje v okljuku reke Kolpe, ni pa tega fenomena podrobneje obdelal.

Ozemlje Slovenije je v Kraljevini SHS spadalo pod jurisdikcijo gornjekarlovške eparhije. Takrat se je na slovenskem ozemlju začela vzpostavljati pravoslavna cerkvena organizacija. Z ustanovitvijo zagrebške eparhije februarja 1932 so parohije na Slovenskem prešle v njeno pristojnost. Posebno poglavje avtor posveti pogostim obiskom zagrebškega metropolita Dositeja v Sloveniji.

V poglavjih, v katerih avtor obravnava posamezne parohije (Ljubljana, Maribor, Celje), obdela njihovo organizacijo in upravo. Pravoslavne parohije v Sloveniji so bile specifične, saj so delovale v prevladujočem rimskokatoliškem okolju, zato so bile težko obvladljive. Poleg osnovnih verskih opravil so morali prote organizirati verouk za otroke, ki so bili razpršeni po osnovnih in srednjih šolah, skrbeti za bolnike po bolnišnicah in sanatorijih, sodelovati na pogrebih itd. Prihodki cerkvenih občin so bili vezani na dotacije državnih in lokalnih oblasti, razpisane cerkveno-občinskih doklade in prostovoljne prispevke. Velik problem je predstavljalo cerkveno petje, ki je zahtevalo posebej izurjenega pevca ali cerkveni zbor.

Zelo podrobno se Cvelfar zadrži pri opisovanju različnih javnih verskih proslav in manifestacij. Med najpomembnejšimi pravoslavni prireditvami je bila svetosavska proslava 27. januarja. Sestavljena je bila iz dopoldanske šolske proslave v osnovnih in srednjih šolah ter večernega koncerta in plesa. Te večerne proslave so veljale takrat za najbolj prestižne in so prinašale tudi visok finančni izkupiček. Prispevki so bili namenjeni predvsem gradnji pravoslavnih cerkvenih objektov in dobrodelnim namenom. Praznični verski obredi (badnjak, vrbica, slave itd.), kjer so prišli do izraza srbski narodni običaji, so pritegnili precejšnje zanimanje pri Slovencih.

Posebej se avtor z navedbo statističnih podatkov o pravoslavnih vernikih na podlagi popisov prebivalstva iz let 1921 in 1931 dotakne verskega sobivanja v novi državi. Posebno poglavje posveti prestopom v pravoslavje v Sloveniji v omenjenem času. V državi SHS (Jugoslaviji) so posamezniki prestopali v pravoslavno vero iz različnih razlogov. Večinoma zaradi možnosti ponovne poroke in zaradi nacionalnega jugoslovanskega momenta (predvsem liberalci). V obdobju od leta 1920 do leta 1941 je bilo v Ljubljani povprečno 47 prestopov na leto, v Celju pa 20. Eden vidnejših Slovencev, ki so prestopili v pravoslavno vero, je bil brez dvoma univ. profesor, šahovski vele mojster dr. Milan Vidmar. Avtor našteje še nekatere druge ugledne Slovence, kot so bili npr. dr. Jože Rus, dr. Karel Oštir, Ciril Pregelj itd. Vendar pa to ni bilo množično gibanje.

Cvelfar še opozori, da so del ljubljanskih pravoslavnih vernikov predstavljali tudi ruski emigranti, med njimi precej univerzitetnih profesorjev. Bili so zelo aktivni v cerkvenih občinah. Leta 1928 so se prvič zbrali ob ruski kapelici na Vršiču.

V zadnjih poglavjih avtor obravnava gradnjo verskih objektov v treh parohijskih središčih v Ljubljani, v Celju in Mariboru. Načrte za vse tri pravoslavne hrame je naredil srbski arhitekt Momir Korunović, ki je pri tem korenine srbskega nacionalnega gradbenega stila iskal v srednjeveški stavbni dediščini. Bil je najbolj izrazit predstavnik romantične smeri v srbski arhitekturi med obema vojnoma.

Prve prostore za opravljanje verskih obredov so v vseh treh mestih uredili s pomočjo vojske, običajno v vojašnicah, kjer so eno od večjih sob preuredili v pravoslavno kapelo. Prizadevanja za gradnjo posebnih verskih objektov pa so v vseh treh omenjenih cerkvenih občinah začeli že z njihovo ustanovitvijo. Najprej so začeli zbirati prostovoljne prispevke od posameznikov, denarna sredstva so dodeljevale tudi lokalne in državne oblasti. Parohi so se obračali za pomoč tudi na dvor. V Ljubljani je občinska oblast dodelila zemljišče v Trubarjevem parku pri vходу v park Tivoli, v Celju na Vrazovem (danes Gledališkem) trgu, v Mariboru pa na Jugoslovanskem trgu, kjer je prišlo do odkritega odpora dela prebivalstva. Z gradnjo so prvi zaključili v Celju poleti 1932, zatem so posvetili temeljni kamen za cerkev Ljubljani in jo predali v uporabo 1. decembra 1936. Zunanost Lazarice v Mariboru so dokončali leta 1936, notranjosti pa nikoli. Pravoslavni cerkvi v Celju in Mariboru je nemški okupator leta 1941 porušil do tal. Od leta 1933 je bila za cerkvena opravila posebej urejena tudi bolnišnična kapela v sanatoriju na Golniku.

Knjiga je pregledna in zelo berljiva. Bralec bo odkril mnogo, kar je že utonilo v pozabo. Avtor namreč zelo podrobno opisuje razne dogodke, vezane na različne obiske cerkvenih dostojanstvenikov, objavlja spiske povabljenih gostov na proslavah, programe proslav in sodelujoče izvajalce.

Na koncu knjige je obsežen povzetek v slovenskem jeziku in angleškem prevodu. Dodan je spisek uporabljenih arhivskih virov in periodičnega tiska. Glede virov avtor opozarja, da je arhiv patriarhije v Beogradu neurejen in praktično nedostopen, medtem ko so drugi arhivski fondi v Beogradu (Vojni arhiv, arhiv Jugoslavije) slabo urejeni. V Zagrebu je našel odlično urejen arhiv gornjekarlovške eparhije, medtem ko za zagrebško metropolijo obstajajo le drobci. Precej gradiva je našel v slovenskih arhivih, le za mariborsko pravoslavno cerkveno občino se je ohranilo izredno malo gradiva. Dodano je še imensko kazalo. Z ozirom na specifično problematiko pogrešam slovarček besed s pojasnili, vezanih na pravoslavno cerkveno organizacijo in liturgijo.

Ignacij Voje